

HERMENEVS

9^e JAARGANG, AFL. 5 — 15 JANUARI 1937

Uit de antieke folklore VI¹

De Stichtings Sage van Carthago. I

Jaren geleden vond ik in een dagblad — nog wel in een voor kinderen bestemd bijvoegsel — het volgende, ontleend aan „Verhalen, die de Iroqueezen aan hun kinderen vertellen”. Het opschrift luidde „Hoe de witte man kwam”, en de inhoud was in het kort aldus. Lang vóór de komst van Columbus droomde een Indiaan, dat hij een groote witte vogel uit het Oosten zag komen en weer verdwijnen. Daarop kwam de witte man in een kano met groote witte vleugels, ook uit het Oosten; hij vroeg om een klein plaatsje, zoo groot als een buffelhuid. Maar hij sneed de huid aan smalle reepen, bond die aan elkaar, en omspande met de verkregen riem een heel stuk land. — De rest doet niet ter zake: men begrijpt, dat ik dadelijk herinnerd werd aan de bekende sage omtrent de stichting van Carthago, zooals die o. a. bij Justinus en ook bij Vergilius voorkomt. Justinus (XVIII 5, 9) vertelt dat Dido „na een plaats gekocht te hebben, die met een runderhuid bedekt kon worden . . . de huid in heel dunne reepen liet snijden en zoo een grootere ruimte in beslag nam dan zij gevraagd had; daardoor kreeg die plaats later den naam Byrsa”.

De gewone opvatting omtrent dit verhaal wil, dat de sage verzonnen zou zijn ter verklaring juist van den naam Byrsa; dit woord is verbasterd uit Punisch „bozra” („top”, „burcht”), maar men zag er het Grieksche βύρσα („huid”) in. De juistheid van deze

¹ N^o. V in Jrg. V afl. 9 (15 Mei '33). Hier volgt een omgewerkt fragment uit een voordracht, gehouden op den Mnemosynedag 1936.

verklaring moet m. i. betwijfeld worden. Weliswaar niet in eerste instantie op grond van het Indiaansche verhaal. Men moet hier nl. rekening houden met de mogelijkheid, dat dit door blanken, b.v. door missionarissen, is overgebracht. Er zijn meer zulke gevallen bekend; zoo vertelt Halliday in zijn „Greek and Roman Folklore”, dat hij ergens een ietwat verwrongen lezing van het verhaal van Orpheus en Eurydice gelezen heeft, verteld door een Amerikaanschen neger, die het zonder twijfel van een blanke moet hebben opgevangen. Bovendien was Prof. Uhlenbeck, dien ik als autoriteit op dit gebied raadpleegde, zoo vriendelijk mij te berichten, dat het buffelhuidmotief hem uit Indiaansche verhalen onbekend was en z. i. zeker uit Europa geïmporteerd moet zijn.¹

Er zou dus aanleiding geweest zijn, de geheele coincidentie uit de gedachten te zetten, indien niet mijn aandacht getrokken was door een artikel van Caland in het „Sertum Nabericum” van 1908, getiteld „Het stichtingsverhaal van Thebe en Karthago”. Hier wordt dus een nieuwe factor in het geding gebracht: de stichting van Thebe. De sage luidt zoo: Cadmus, door zijn vader uitgezonden om zijn door Zeus geroofde zuster Europa te zoeken, kwam te Delphi; de godheid gebood hem, zich door een rund den weg te laten wijzen, en op de plaats, waar het rund zich zou neerleggen, een stad te stichten. Cadmus trok door Phocis, trof daar een rund aan en volgde het; op de plaats, waar later Thebe verrees, legde het rund zich neer; Cadmus offerde het daarop aan Athena.²

Ook hier wordt dus een stadstichting met een rund in verband gebracht, maar op andere wijze: het rund gaat den stichter voor naar de bestemde plaats, legt zich neer en wordt geofferd; de huid speelt dus geen rol. Er is dus een aanmerkelijk verschil naast zekere overeenkomst tusschen de stichtingslegenden van Thebe en Carthago, maar Galand weet dat verschil te overbruggen. Nadat hij opgemerkt heeft, dat Thebe volgens de Grieken evenals Carthago een Phoenicische en wel een Tyrische kolonie was, wijst hij boven-

¹ Reinh. Köhler, Kl. Schr. II p. 319 vlgg., op wiens verhandeling met zeer veel materiaal over „Sagen von Landerwerbung durch zerschnittene Häute” mijn aandacht eerst achteraf gevestigd werd, schrijft overigens: „Bndlich sei noch erwähnt, dass nach Kottenkamp, Die ersten Amerikaner im Westen S. 382 verschiedene nordamerikanische Indianer (Delavaren, Ohio-Indianer, Irokesen) erzählen, dass von Europäern die Betrügerei der zerschnittenen Kuhhaut bei Landkaufen an ihnen verübt worden sei”.

² Vgl. o. a. Eurip. Phoen. 638 vlgg.

dien op een heel merkwaardig gegeven. Wanneer tegenwoordig de Betsjoeanen, een Kafferstam, een nieuwe nederzetting stichten, zoeken zij een stier uit de kudde, naaien zijn oogen met peezen toe en laten hem dan vier dagen vrij loopen; den vijfden dag zoeken zij hem en slachten hem op de plaats, waar men hem vindt. Hij wordt gevuld, het vleesch wordt gebraden en als offermaal onder het volk verdeeld. Daarna wordt de huid aan reepen gesneden; in alle richtingen worden mannen uitgezonden, om deze reepen in den grond vast te prikken op plaatsen, waar de paden toegang geven tot de nieuwe vestiging, die zodoende beveiligd wordt tegen tooverij van buitenaf.

Hier vinden wij dus de beide motieven vereenigd. Caland neemt aan, dat men hier aan een totem-dier denken moet; bij de Betsjoeanen staat nu nog het rund in hooge eer, hetgeen Galand illustreert met bijzonderheden, ontleend aan zijn bron, een verhandeling van den Engelschman Willoughby. Dan moet de conclusie luiden, dat men in over-ouden tijd de plaats voor een vestiging door den totemgod zelf liet aanwijzen, maar bovendien die nederzetting door den god zelf liet insluiten: „men woonde, om zoo te zeggen, in den god zelve”. Ook bij de Phoeniciërs en bij de meeste Semieten heeft het rund, speciaal de stier, in hoog aanzien gestaan; Caland herinnert o. a. aan den Baäl-Moloch der Phoeniciërs zelf en aan den stier van Phalaris.

Aan deze gegevens kunnen wij nu andere toevoegen. In de eerste plaats herinner ik aan het zwijnsprodigium bij Vergilius. In het 3^e boek der Aeneïs, vs. 389 vlgg., voorspelt Helenus aan Aeneas, dat hij een wit varken met 30 jongen vinden zal en op die plaats een stad stichten moet; in VIII wordt hetzelfde nog eens gezegd door den Tibergod en heeft het orakel speciaal betrekking op de stichting van Alba Longa. Ditzelfde was ook het geval bij Fabius Pictor; bij Dionysius en bij Varro heeft het betrekking op de stichting van Lavinium, zij het ook met toespeling op Alba Longa. Doch dit is bijzaak. Hoofdzaak is, dat ook hier een dier de plaats voor de stadstichting aanwijst, en dat het bovendien in boek VIII (84 vig.), als het gevonden is, door Aeneas geofferd wordt. Maar er is nóg iets. Bij Vergilius is er geen sprake van, dat het varken Aeneas naar de plaats der stichting voorgaat. Er is evenwel een aanwijzing, dat in een oudere vorm der legende hiervan wèl sprake was. Want Varro (*de lingua latina* V 144) vertelt, dat Alba Longa

zijn naam ontleende aan een *sus alba*; *'haec e navi Aeneae quom fugisset, triginta parit porcos'*. Het varken was dus van Aeneas' schip ontsnapt, en men moet het nagelooopen zijn. Zoo levert de stichtingslegende van Alba Longa een zuivere parallel voor die van Thebe.

Een andere parallel levert m. i. een sterk argument ten gunste van de verklaring van Galand; zij wordt dan ook aangehaald in een verhandeling over het totemisme door Salomon Reinach.¹ Strabo en Festus vertellen, dat het Samnietische bergvolk der Hirpini door een wolf naar zijn nieuwe woonplaatsen werd gevoerd. De naam is afgeleid van (*h*)*irpus*, het Sabijnsche woord voor „wolf”: *'Irpini appellati nomine lupi, quem irpum dicunt Samnites; eum enim ducem secuti agros occupaveré'*, zegt Festus. En Reinach maakt de gevolgtrekking: „il est donc très vraisemblable qu'ils reconnaissaient le loup pour totem.”

Er zouden nog wel andere parallellenfaan te voeren zijn; zoo herinnert Van der Leeuw² aan het interessante voorbeeld van de twee zoogende koeien, die nog geen juk gedragen hadden, en die de ark uit het land der Philistijnen naar het land van Israël terugbrachten. „En de koeien gingen al loeiende rechtuit op den weg naar Beth-Semes, en weken niet af, noch ter rechter-, noch ter linkerhand; en de vorsten der Philistijnen gingen achter haar, tot aan het gebied van Beth-Semes toe En toen de wagen gekomen was op den akker van den Beth-Semesiet Jozua, bleef hij staan en zij offerden de koeien den Heer ten brandoffer” (1 Sam. 6, 10—14). Ook hier sluit dus de overeenkomst mede het offer in.

Voor de stichtingslegende van Carthago is nog aanzienlijk meer vergelijkingsmateriaal aan te voeren; vooral Kohier in het reeds geciteerde artikel biedt een schat van gegevens.³ Indertijd had reeds mijn Utrechtsche collega Van Hamel mij attent gemaakt op twee plaatsen, de éene ontleend aan Geoffrey van Monmouth (Galfredus

¹ *Cultes, Mythes et Religions* (1905) I p. 25. — Het mag bekend ondersteld worden, dat men vroeger veel als totemisme kenmerkte, wat dien naam feitelijk niet dragen mag. Zoo kan het rund der Betsjoenen een heilig dier zijn zonder meer; de wolf der Hirpini was vermoedelijk inderdaad een totem.

² *Phänomenologie der Religion* (1933) p. 65.

³ Het is overgenomen uit *Oriënt und Occident III* (1864) 185—187; ook het onmiddellijk volgend art. „Eine Serbische Kuhhautsage”, ontleend aan *Arch. f. slavische Philol.* I (1876) 154 vlg., heeft op dezelfde stof betrekking.

Momimetensis) in zijn *Historia Regum Britanniae* 6,11 uit de 1^e helft der 12^e eeuw, waar van den Saks Hengist een dergelijk verhaal verteld wordt, de tweede aan een IJslandsche sage, *Ragnars Sága Lodbrókar* (c. 17). De eerste bron, in dit verband ook reeds geciteerd door Jacob Grimm in zijn *Rechtsaltertümer*¹, kan naar Van Hamels oordeel zeer wel onder klassieken invloed staan; het gegeven is dus misschien niet onafhankelijk. Van de tweede kan men dit weliswaar evenmin met zekerheid zeggen. Eenerzijds zijn in deze saga, geschreven in de 14^e eeuw, maar die tot ± 1000 kan teruggaan, geen aanwijzingen van klassieke invloed te vinden, zoodat Van Hamel meer geneigd is, hier aan een „Wandermotiv” te denken; anderzijds blijkt uit een opmerking van Grimm, die ook deze saga citeert, dat hetzelfde verhaal ook in andere Skandinavische bronnen voorkomt², zoodat klassieke beïnvloeding indirect kan hebben plaatsgevonden. Toch stelt de lezer misschien belang in deze sage, die op de stichting van Londen betrekking heeft. De zoons van Ragnarr Lodbrók komen onder leiding van Ivarr, den oudste van hen, bij koning Aella van Engeland en vragen een stuk land. Dan luidt de betreffende passage aldus: „Nu besluiten zij onder elkaar, dat Ivarr hem (Aella) eeden zal zweren, dat hij hem niet bestrijden zal en geen vijandelijke plannen tegen hem zal smeden, maar dat hij van Engeland zooveel land krijgen zal als een ossenhuid, zoo groot als hij die maar krijgen kon, besloeg. Nu neemt Ivarr de huid van een ouden os, laat die met vocht doortrekken en laat ze driemaal spannen. Dan laat hij ze zoo fijn mogelijk uiteensnijden en laat ze in haar lengte uitloopen, onverschillig met welken kant boven, haarzijde of vleeschzijde. En toen dit afgelopen was, bleek die riem zoo lang, dat het een wonder scheen, en dat het bij niemand opgekomen was, dat het zóó zou kunnen uitvallen. Dan laat hij ze op een vlakte uitstrekken, waarop dit zulk een groot stuk land bleek te zijn, dat het een groote stadshaag was. En aan de buitenzijde daarvan laat hij grondvesten afteekenen als voor groote stadswallen. En dan laat hij veel werkvolk komen en laat veel huizen op de vlakte optrekken, en daar laat hij een groote stad maken, en die heet Londen”.

In dit verband mag herinnerd worden aan een mededeeling van

¹ p. 90 vlg. en 939; vgl. Köhler t. a. p.

² nl. Saxo Gramm. 8 p. 176; *Fömaldrar Sögur*.

Liebrecht¹, dat hij van een Engelschman een overeenkomstig verhaal hoorde aangaande het Londensche Hyde-Park („Hyde” zou zijn „hide”: „huid”: merkwaardigerwijze is dit ook een oude landmaat). In een volgend artikel behandelen we noogeneige andere hiermede samenhangende gegevens, waaruit o. m. blijken zal, hoe de list met de ossenhuid meermalen ook in verband is gebracht met de koloniseerende werkzaamheid van onze Nederlandsche voorvaderen.

Utrecht.

H. W.

Latijnsche advertenties

Aan de vriendelijkheid van mijn collega Prof. Mr. V. H. Rutgers heb ik het te danken, dat ik den lezers van *Hermeneus* eenige Latijnsche advertenties uit de „Times” kan voorleggen, en de correspondentie, die naar aanleiding van die advertenties aan de redactie gezonden werd.

In de „Times” van 2 Juli 1936, p. 13, kwam de volgende, over groot oppervlak afgedrukte, advertentie voor. Ze was geïllustreerd met de afbeeldingen van een kraanvogel, een ooievaar, een giraffe en een glas „Guinness”.

LINES SUGGESTED
to a CLASSICAL SCHOLAR
by some recent
GUINNESS ADVERTISEMENTS.

THE CRANE AND THE STORK.

Si tibi, grus, esset, longove Ciconia collo,
Qui sapor in nostris faucibus esse solet:
Si mihi combibulum tibi fata, Ciconia, guttur,
Si mihi donassent congrua colla Grui:
Vos sapidos, longos equidem deducere potus
Possemus pulsus sollicitudinibus.

¹ Dunlop-Liebrecht, *Geschichte der Prosadichtungen*, 1851 p. 514; Köhler t. a. p. Hier vindt men nog een andere in Engeland spelende parallel. aangaande de plaats Bulverhithe aan de kust van Sussex.

THE GIRAFFE.

Aspice dum monstrum! quanti dispendia colli!
Si mihi dent haustus sex bona fata pedes!

W. H. D. R.

GUINNESS PRODEST — *PROSIT!*

Daarop volgde dit artikel in de Times van 3 Juli 1936, blz. 15.

A NEW CAREER FOR SCHOLARS.

Aspice dum monstrum — an advertisement in Latin verse in a modern newspaper. Nothing that the Junior Burgess for that home of classical study, the University of Oxford, has written about the “dead” languages in his book on living English will do so much as an advertisement in these columns yesterday to convince the “plain, practical fellows” of commerce that Latin, at least, is alive and worth money. Half a century ago a fine scholar left Oxford to join the family carpet manufactory. When, in a flash, he gave the name Abaptus to a new undyed fabric, his father began to believe that there was something, after all, in a classical education.

But carpets cannot hope to lend themselves to Greek and Latin like drink, which has been the subject of much good literature in both tongues, and a subject of which many that study them have been full. To speak of PORSON and his compotators, PROFESSOR BRUNCK, with whom he got drunk, and PROFESSOR RUHNKEN, with whom he got more drunken, is to take too high an ideal; but the Dr. Folliotts and the Dr. Middletons in the novels of PEACOCK and of his son-in-law have not been without their counterparts — great scholars and great lovers of good wine — in real life. In choosing drink, then, for his first essay the brilliant youngster who has just set out on this new career has chosen fitly.

Fill the cup, and fill the can;
Have a rouse before the morn —

in the words of TENNYSON we may drink his health and wish him long and increasing success. He that can both renew the credit of Latin and invent a new career for scholars *de republica bene meruit* indeed.

In de „Times” van 4 Juli biz. 15 gaf naar aanleiding hiervan een lezer de volgende herinnering aan een advertentie van een te koop aangeboden papegaai:

TO THE EDITOR OF THE TIMES.

Sir,—when the talk is of advertisements in Latin, it is seemly to remember the example set by a late librarian of Eton, Harry Broadbent. His book of “Leviora” contains scores of advertisements out of your “Agony” column turned into Latin verse. Disbelieve it who will, he made seven melodious hexameters out of this: “Parrot, handsome Amazon; clean talker, whistler; tame; ideal pet; good companion; guarantee. L. 8 10 S., with cage. — Smart, 23 Dancer Road, Fulham S.W. 6.”

Psittacus en venit pulcher, prope Amazona natus;
sibilat et loquitur belle, feritate remota;
suavior hand comes esse potest; emere et licet octo
cum cavea aureolis; pignus neque deerit ementi.
Lautus ego; at domus est vicissima tertia, Pago
qua Saltatorum vicus se tendit in ampio,
Africus et nomen (sexta haec pars) dat regioni.

And with wit as deft as his scholarship he turned: “Gentleman wishes to be received as Paying Guest in a respectable family” into

Vir probus hic hospes nequaquam immunis honestam
(anglorum modo sit) poscit inire domum.
I am etc.

HAUD IMMEMOR.

En eindelijk lezen we in het nummer van 20 Juli ‘36 het volgende:

TO THE EDITOR OF THE TIMES

Sir,—May I remind you that some years ago a Latin advertisement appeared in your *Literary Supplement*? It related to a little book of Latin epigrams, &c., entitled “Nuces Relictae,” by D. O. Malcolm. This was published by Philip Allan and Co., of Quality Court, at 3s. 6d., and the advertisement was as follows:—

Pristina pensa nucesque placet revocare relictas
 Te puero? revocet parvulus ecce liber.
 Undique collectis Dougal Malcolmius addit
 Versiculis propriae carmina pauca lyrae.
 Quam lepidum Allanius, quali edit ab aede Philippus!
 Vendere vult solidis, dimidium adde, tribus.

I think one of the wittiest examples I have seen is the advertisement about the parrot given in your issue of July 4, but your correspondent did not point out that the English and Latin versions do not quite agree as regards the price.

These letters recall to one's mind a passage in one of the Epistles of Horace where the poet suggests terms in which a slave, who is not entirely faultless, might be offered for sale. Some modern advertisers might profit from the warning:

Multa fidem promissa levant, ubi plenius aequo
 Laudat venalis qui vult extrudere merces.

(Epistles II, ii, 10-11.)

Yours faithfully,

P. H. McCORMACK.

South Mead, Ingatestone, Essex.

A. S.

Het begrafenisverbod in Sophokles' Antigone

Een nieuwe schooluitgaaf van de Antigone¹ beweert, dat „iemand's lijk onbegraven te laten gold als een gruwelijke schennis van goddelijke en menselijke wet.” Daarmee hangt Kreon, zoo hoog als Haman de gunsteling van koning Assuerus. Maar dat lijkt me te hoog, zelfs als Vreeken zich voor zijn vonnis op Erwin Rohde beroept.²

¹ Vreeken, Sophoclis Antigona.

² Veel materiaal reeds bij W. Vischer, Zu Sophocles Antigone, Rhein. Mus. N. F. XX (1865) p. 444.

In de Ilias vallen de helden als prooi voor honden en vogels. Eenzelfde lot wordt Mardonios voorspeld. Inderdaad werden na Plataeae de gesneuvelde Perzen op een hoop geworpen in het vrije veld, waar ze anatomische nieuwsgierigheid mochten bevredigen. Alleen Mardonios zelf kreeg een graf, *heimelijk*, waarschijnlijk van een Griek die zich vorsteljik liet betalen door den zoon van den gevallene. Nog in de vijfde eeuw werd dus den gesneuvelden vijand die geen Griek was een graf geweigerd.

Tusschen Grieken onderling was toen de spelregel reeds anders. Na den slag verzocht de partij die het veld had moeten ruimen om uitlevering van haar dooden, en de vijand was verplicht dit verzoek in te willigen (τοὺς νεκροὺς ὑποσπόνδους ἀποδοῦναι). Anderzijds gold het verzoek om uitlevering als erkenning dat men het spel verloren had. De eerste wapenstilstand om zijn dooden te begraven wordt gesloten in de Ilias, Boek H. In de vijfde eeuw geldt dit gebruik als een Πανελλήνων νόμος die later teruggevoerd wordt op Theseus of Herakles.

Maar deze al-Grieksche wet laat een uitzondering toe. Wanneer in den Heiligen Oorlog (355—346) de Lokriërs het slagveld hebben behouden, weigeren ze teruggave van de gevallen Phokensers, die zich aan tempelroof bezondigen: het is ook weer een al-Grieksche wet heiligschenners onbegraven te laten liggen. Ook landverraders verging het aldus. De Arkadiërs, bondgenooten van den Messeniër Aristomenes, steenigen als verrader hun koning Aristokrates, en gooien zijn lijk onbegraven over de grens. In den loop van denzelfden oorlog werpen de Spartanen vijftig Messenische opstandelingen, waaronder Aristomenes, in den Kaiadas, een ravijn in den Taygetos, dat ook in historischen tijd nog een open graf is voor de ergste boosdoeners. Ook het lijk van den verrader Pausanias hoort in den Kaiadas. En te Athene wordt nog in 406 bij het Strategenproces een — blijkens de terminologie — oud volksbesluit voor den dag gehaald: wie zich vergrijpt aan het Atheensche volk wordt in den Afgrond — τὸ βάραθρον, een oude steengroeve ten W. van de stad — geworpen.

Nu neemt Rohde aan, zonder bewijs, dat de overblijfselen der misdadigers die te Athene en Sparta in den afgrond werden geslingerd, later wel weer aan de familie teruggegeven zullen zijn: 't is ondenkbaar, zegt hij, dat men de lijken in de open lucht liet vergaan, 't is ondenkbaar — maar het gebeurde toch. Tenminste

in Sparta. Aristomenes weet een uitweg te vinden uit den Kaiadas door een vos bij zijn staart te pakken en zich door het dier te laten gidsen. Er was — dit blijkt uit de legende — geen uitweg bekend, en wie erin lag moest er dus in blijven. En wat Athene betreft, in 430 gooien de Atheners het Peloponnesisch gezantschap dat Sitalkes moest bewerken in een rotsspleet. De formatie van deze spleet kennen we niet; maar het is toch niet waarschijnlijk, dat men de bedoeling had om na eenigen tijd de resten weer uit te leveren van de slachtoffers, die daarin geworpen werden eerst nadat ze gedood waren.

Maar deze oude zede was niet meer in overeenstemming met nieuwere ideeën. Sinds de vrijgevochten Ionische heeren hun doode vijanden aan de honden plachten voor te werpen, was het Grieksche volk geestelijk gegroeid. Een fijner besnaarde humaniteit had zich ontwikkeld, bevorderd en behoed door den god van Delphi. Delphi protesteert wanneer de ephoren het lijk van Pausanias zonder ceremonieel in den grond stoppen. Wanneer Kreons wachter meldt, dat Polyneikes met aarde is toegedekt, veronderstelt het koor dat een god hierin de hand heeft gehad. Te Athene sprak een priester uit het geslacht der Bouzugai een vloek uit over wie een doode onbegraven liet liggen. Vandaar ligt de gedachte voor de hand dat een willekeurige voorbijganger wat stof op een lijk strooit om den vloek der godheid te ontgaan. Want de godheid wil recht voor den doode, en zijn recht is een graf.

Tegen deze nieuwe door de goden gewilde orde druischt het oude gewoonterecht in bovengenoemde gevallen in. Dat is gevaarlijk spel. Reeds Hektor waarschuwt zijn vijand voor den toorn der goden, als die hem een graf weigert — wat toch regel was in de vlakte van Troje. En inderdaad zijn de goden verontwaardigd — althans eenigen onder hen — niet omdat een mensch onbegraven ligt, maar omdat die mensch Hektor is, hun meer dan anderen lief. Voor een ellendeling als Aigisthos steken zij geen hand uit. Toch aarzelt zelfs in zijn geval Euripides' Elektra haar wraak aan den doode te koelen; maar Orestes stelt haar gerust. Doch hoe zelden kan de mensch zich deze gerustheid veroorloven.

Te Athene in ieder geval hebben, al vóór de vijfde eeuw, humaniteit en religie een compromis gevonden tusschen jongere idee en oude zede. In plaats van den heiligschener of landverrader in

eigen land onbegraven te laten liggen, werden zijn overblijfselen over de grens gebracht, en wie wilde kon hem daar ter aarde bestellen. Zoo werd in het laatste decennium der zesde eeuw met de levende Alkmaeoniden ook de asch der overledene verbannen, omdat de familie zich aan smekelingen had vergrepen. Als landverrader mocht Themistokles niet in Attika bijgezet worden. Den belhamels van den oligarchischen staatsgreep van 411 werd een graf in het gebied van Attika en haar bondgenooten geweigerd. De asch van Phrynichos, die reeds eerder vermoord was, werd opgegraven en over de grens gebracht. In het Strategenproces (406) wordt naast het oude psephisma van Kannōnos een jongere wet geciteerd, die slechts de begrafenis van heiligschenner of landverrader binnen de grenzen van Attika verbiedt. Vandaar de opmerking, dat de Atheensche zondaars in Megaris begraven worden; ja, net als de Megarensische vromen, spot een cynicus.

De straf aan den doode voltrokken kon verzaard worden. In Euripides' Phoinissai laat Kreon het lijk van Polyneikes over de grens werpen, en verbiedt tevens aan alle Thebanen den man te begraven. Er is verondersteld¹ dat Euripides hier twee voorstellingen contamineert. Dit is niet waar. Ook voor Phokion mag geen Athener den brandstapel aansteken (318). En Plato's Wetten, die herhaaldelijk het lijk van den boosdoener over de grenzen brengen, verzwaren voor de ergste godslasteraars deze straf nog, door lederen vrije te verbieden aan hun teraardebestelling mee te werken.

Een uitzondering op den vijfde-eeuwschen regel is de handelwijze der Atheners tegenover de Peloponnesische gezanten in 430, en evenzoo de voorgestelde toepassing van het psephisma van Kannōnos in 406. Maar het eerste geval is weerwraak, opgedrongen door een minder humanen tegenstander. In het tweede geval voert de spreker het oude volksbesluit aan, dat hijzelf zeer hard noemt, omdat hij door den schijn van strengheid zijn bedoeling om de aangeklaagden te redden wil maskeeren. Hoe sterk de publieke opinie te Athene de oude zede afkeurde, blijkt uit het verhaal van Andokides, dat de Atheners Themistokles' asch zouden hebben opgespoord en naar alle windstreken verstrooid — een verhaal dat Plutarchus beschouwt als tendentieuze laster, om stemming te maken tegen de democratie.

¹ Vischer, in het geciteerde artikel.

Want juist dit was Athenes trots, dat het onder alle Grieksche staten het meest ontgroeid was aan primitieve ruwheid. Als Perikles roemend den eigen geest ontleedt die de Atheensche staatsgemeenschap bezielt, wijst hij nadrukkelijk op haar eerbied voor de ongeschreven wetten die de verongelijken in bescherming nemen. De Atheensche πόλις wil een παιδείσις, een leering, voor geheel Griekenland zijn, ook in haar humaniteit. Het tooneel wordt niet moe Athenes gastvrijheid en menschlievendheid tegenover smeeelingen en hulpbehoevenden te illustreeren met vele nobele gestes uit haar oude geschiedenis. Oidipous, Orestes, Herakles, Medea, de Herakliden kunnen van Athenes eerbied voor de ἄγραφοι νόμοι getuigen. En ook over de dooden strekt zich haar zorg uit: in de Hiketiden springt de Atheensche koning in de bres voor Argivers, vreemdelingen, aan wie een barbaarsche Thebaan een graf ontzegt.

Een medewerker van Perikles is Sophokles. Maar daarenboven is hij in zijn omgeving een vroom man, diep doordrongen van 's menschen afhankelijkheid van een hoogere macht, die hij ootmoedig huldigt. Ook reeds de Antigone is doortrokken van dit besef. Het uit zich in den reizang gewijd aan den door god gewilden ondergang van Labdakos' huis; in het lied van het koor na Antigone's heengaan. En de moraal van de slotanapaesten is: veruit de eerste voorwaarde om gelukkig te wezen is: verstandig zijn, en dat beteekent: zich er voor hoeden in iets te kort te doen aan den eerbied jegens de goden.

En dat doet hij die den gestorvene een graf onthoudt. Niet den doode, maar der goden wetten zoudt gij vernietigen, meent Odysseus wanneer Agamemnon Aias' begrafenis verbiedt. In de Antigone keert telkens weer dit motief van de ongeschreven goddelijke wet terug. Antigone (77, 450 vv.), Haimon (745, 749), tenslotte Teiresias (1070 vv.) wijzen op gods wil, dien Kreon met voeten treedt. De Antigone van Aeschylus (in de Zeven tegen Thebe) zwijgt over deze goddelijke wet, die van Euripides (in de Phoinissai) verwijst er terloops naar. Daarentegen brengen de beide andere dichters voor Polyneikes' schuld in mindering, dat hij geleden onrecht kwam wreken, terwijl Sophokles alle verzachtende omstandigheden volkomen negeert (na vers 518 b.v.). Voor hem staat de meer of mindere schuld van Polyneikes naar den maatstaf van menschelijk recht gemeten buiten het geding. Laat Polyneikes een landverrader zijn en de zwaarste straf verdiend hebben — hij is nu dood,

en de doode hoort tot Hades' machtsgebied. Geen sterfelijke overheid heeft meer zeggings over hem. Kreons verbod is een onbezonnen menschelijke aanslag op gods macht.

Samenvattend: Kreons edict is niet in strijd met het gemeen-Grieksche recht, zooals de weigering om de gesneuvelde Argivers uit te leveren dat wel is. Maar Perikles' Athene is boven dit recht uitgegroeid en gaat groot op een volmaakter humaniteit dan het overige Griekenland, dan Spartanen of Thebanen. En ten tweede: in Athene is Sophokles een meer dan gewoon vroom man, die den nadruk legt op de religieuze basis van deze humaniteit. En zeer gaat hem ter harte mildheid tegenover den doode: twee van zijn zeven drama's hebben als thema de weigering van een graf door menschelijke machthebbers. Hij is een geestverwant van Perikles' opvolger Nikias, als hij bekend om zijn voorzichtige vroomheid. Nikias heeft in 425 een zege bevochten op de Korinthiërs, en scheidt zich in met zijn dooden, een vijftigtal. Aan boord wordt geconstateerd dat er twee van de gevallen ontbreken. Onmiddellijk laat Nikias een wapenstilstand vragen om de beide gesneuvelden te gaan halen — en koopt de rust van zijn geweten met het verlies van de eer der overwinning en het recht een zegeteeken te mogen oprichten. Dat is gehandeld in den geest van Sophokles.

Athene en haar dichter veroordeelen wat elders nog als rechtmatig geldt.

Eindhoven.

H. HÖPPENER.

Oude menschen, oude zeden

Een wijf, dat thuis haar oogen heeft,
En vraagt niet, hoe een ander leeft,
Een wijf, dat haar gebueren eert,
Maar weynigh buytens huys verkeert.

Een man, die onder eigen dak
Besluyt sijn lust en sijn gemack,
Een man, die staegh hout dit gemerckt:
Voor nacht in huys, voor dagh te werck.

Latine.

HOMINES MORESQUE PRISCL

Femina, pervigilans quae cuncta domestica curat,
Nec curiosa rogat, quid peragant aliae,
Femina, quae meritos vicinis reddit honores,
Attamen et raro permanet ipsa foris.

Vir, qui sub proprio praegrandia gaudia tecto,
Et dulcem requiem possidet apta sibi,
Vir, cui firma valet ceu tessara semper ubique;
Persto nocte domi, perque dies ad opus.

R. B.
